

Fonske in de jungle (strip van Marc Sleen. Uit Mardijck-Doorbraak, november 1953)

Cardijn in Congo. De ontwikkeling en betekenis van de Katholieke Arbeidersjeugd in Belgisch-Congo

Karl Catteeuw, assistent afdeling historische pedagogiek KUL

Een stripverhaal

Fonske dwaalt door de jungle. Na de confrontatie met een woeste olifant vluchten zijn dragers, een gorilla breekt zijn geweer doormidden en een hoop krokodillen verhindert de overtocht van een rivier. Maar Fonske overdondert telkens onverschrokken de wilde dieren. Wanneer echter Jozef Cardijn compleet met rechtopstaande haarbos en zwarte soutane uit de wildernis opduikt, schrikt de jonge held wakker uit zijn jungle-droom. Marc Sleen gebruikte in 1953 het beeld van de stichter van de kajottersbeweging in de Congolese brousse als een surreëel droomgrapje, maar de werkelijkheid overtrof zijn verbeelding. De KAJ zat in Congo.

Een door en door Belgische, katholieke jeugdorganisatie had zich een plaats in de Congolese maatschappij verworven. En ze liet zich opmerken. De KAJ was in de jaren '30 en '40 geïntro-

duceerd door missionarissen als een aantrekkelijk en moreel hoogstaand tijdverdrijf voor Congolese jongeren. Eind jaren '50 bracht de beweging echter kritische tijdschriftredacties voort⁽¹⁾, richtte ze jongerencoöperatieven op en voerde protestacties tegen rassenscheiding in kerkgebouwen⁽²⁾. Voortbouwend op het "*Zien, oordelen, handelen*" legden de kajotters de vinger op de wonde van het openlijke racisme en ondernamen ze hulpacties om de uitzichtloze situatie van jongeren te verbeteren. Op dertig jaar tijd kende de KAJ in Congo een gedaanteverandering, waarbij de verticale geloofsdimensie plaats ruimde voor maatschappelijk engagement, gemengde groepen en democratisch leiderschap⁽³⁾. Om de factoren achter die ingrijpende omslag te achterhalen, brengen we een chronologisch verhaal van de beweging. Daarbij wordt voornamelijk gebruik gemaakt van KAJ-archieven, kajotterstijdschriften en de papieren van Cardijn, diens nauwe medewerker Jacques Meert en de scheutist Albert Brys.

De export van een KA-jeugd

Tijdens het Belgische bewind in Centraal-Afrika (1908-1960) maakten zowel de katholieke missies als de koloniale overheden werk van een onderwijsfensief om de Congolese bevolking te beschaven. Omtrent de precieze invulling van dat beschavingsproces liepen de meningen en strategieën een halve eeuw lang sterk uiteen⁽⁴⁾. Naast de uitbouw van een koloniaal onderwijssysteem werden vanaf 1920 ook buitenschoolse vormingsinitiatieven genomen. Het lag voor de hand om een katholiek inlands verenigingsleven uit te bouwen door Europese KA-voorbeelden⁽⁵⁾ te imiteren. De missionaire overheden steunden de katholieke inkleuring van de Congolese maatschappij met 'Rijke Roomse' organisaties zoals in België, hoewel die steun zich bij gebrek aan middelen en interesse tot lippendienst beperkte. Hun belangrijkste beweegreden was - naast de bekommernis om de morele, sociale en materiële armoede van de bevolking - het opduikend communisme en het groeiend succes van protestantse lekenverenigingen⁽⁶⁾.

Het model bij uitstek van een actieve, idealistische (lees: katholieke) kring, die in het eerste kwart van de 20e eeuw ophef maakte, was de jeugdbeweging. Ontstaan uit de 19e eeuwse kinderpatronaten, politieke stormtroepen en studentenbonden, was de jeugdbeweging een nieuwe dimensie in het bestaande vormingsaanbod. Jongeren kwamen bijeen in plaatselijke groepjes waarvan ze grotendeels zelf de leiding namen, terwijl de inbreng van volwassenen beperkt bleef tot het toezicht van de begeleider of aalmoezenaar. Van de leden, die vrijwillig toetraden, werd een actieve inbreng verwacht. Een eigen groepscultuur en recreatieve activiteiten dienden nieuwe leden aan te trekken. Wekelijks kwamen de leden bijeen in een clublokaal, om in uniform op trektocht te gaan,

turnoefeningen te doen of rond het kampvuur zangstonden te houden. Elke jeugdorganisatie trachtte zichzelf niet enkel van andere te onderscheiden door haar werkingsbeginselen, maar ook door een jargon, een eigen hiërarchie, typische uniformen, vlaggenvertoon en overgangsrituelen. Een laatste gemeenschappelijk kenmerk was het groeiend zelfbewustzijn van de jeugd, die zichzelf zag als een nieuwe, beloftevolle generatie, de voorbode van verheven waarden en van een betere toekomst⁽⁷⁾.

Eén variant in die golf van nieuwe jeugdbewegingen was de Katholieke Arbeiderjeugd⁽⁸⁾. Ontstaan uit de versmelting van Brusselse en Antwerpse jeugdverbonden, onderging de organisatie een gedaanteverandering om erkend te worden door de katholieke kerk. De inspirator en voorvechter van de beweging, de Lakense onderpastoor Jozef Cardijn, dwarsboomde zo de plannen voor een eenheidsjeugdbeweging binnen de Katholieke Actie. In ruil moest hij het syndicale karakter van zijn KAJ opofferen. Niettemin bleef de kajotterswerking steeds getuigen van een dubbelspoor, enerzijds een klerikale, episcopale KA-kant en anderzijds de syndicale verwantschap⁽⁹⁾. Op basis van eerdere ervaringen met jeugdorganisaties construeerde Cardijn een eigen methodiek, met nadruk op vorming. Naast enkele concrete vergadertechnieken zoals de 'film van het leven' en de 'evangeliebespreking', werd gewerkt met populaire methodiek-slogans zoals "Zien, oordelen, handelen". Er onstond ook een eigen kajottersstijl, met breedsprakerige retoriek, massaal machtsvertoon, grootse betogingen en congressen, vlaggen en slogans. De beweging verwierf na haar oprichtingscongres in 1925 een massale aanhang, zodat zij zich in het begin van de jaren '30 kon profileren als een machtige massabeweging⁽¹⁰⁾. Het geestdriftige karakter van Cardijn, die massa's kon begeistere en door

de kajottersjeugd werd vereerd, verhoogde de uitstraling van de organisatie⁽¹¹⁾. Ook in de Congolese vertakking zou Cardijns aanwezigheid zorgen voor een kentering.

De zwarten, dat zijn de flinkste kajotters⁽¹²⁾ (1931-1953)

Het Fonske-stripverhaal van Sleen⁽¹³⁾ verscheen ter gelegenheid van Cardijns eerste reis naar Belgisch-Congo en de mandaatgebieden Ruanda en Urundi, in juli en augustus 1953. Tijdens de reis bleek dat de KAJ al meer dan 20 jaar in Congo aanwezig was; ze vormde zelfs één van de eerste buitenlandse vertakkingen van de beweging⁽¹⁴⁾. De eerste kajottersafdeling werd er in 1931 opgericht, waarna ook elders in de kolonie groepen werden bijeengebracht onder de noemer KAJ. Veelal gebeurde dat in vakscholen, door missionarissen die graag een inlandse jeugdbeweging in uniform lieten paraderen op feestdagen⁽¹⁵⁾.

De oprichting van dergelijke katholieke jeugdgroepen was niet ongewoon in de Congolese steden van de jaren '30. Ook scoutsgroepen, jeugdafdelingen in sociale foyers en patronaten werden toen opgericht vanuit een katholieke ijver, zonder al te veel nationale coördinatie. Het besluit van de vicarissen-generaal om KA-bewegingen naar Belgisch model te introduceren, leidde niet tot een onmiddellijke toename van dat soort verenigingen, maar liet toe dat enkelingen experimenteerden met jeugdbewegingen voor Congolezen. In dat gedoogbeleid werd de KAJ herhaaldelijk aangehaald als een deugdelijk voorbeeld⁽¹⁶⁾. De meeste groepen bestonden uit maximaal dertig Congolese leden en één of twee blanke begeleiders. De leeftijd van de leden schommelde tussen twaalf en vijftientig jaar, hetgeen inhield dat sommige leden reeds gehuwd waren. Geen

enkele jeugdbeweging bezat een overkoepelend niveau, zodat de afdelingen elk afzonderlijk contact hielden met de Belgische zusterbeweging. Naast het regelmatig bijwonen van religieuze activiteiten, de verering van Cardijn, het bevorderen van de spaarzin en verzorgde uniformdracht, lag er ook een sterk accent op een kuise, moreel correcte levenswandel. De Belgische jeugdbewegingsmethodiek werd telkens gekopieerd, compleet met lidkaarten, vlaggenvertoon en marsen. De KAJ vormde daarop geen uitzondering.

De Franstalige scheutist Frédéric Gangler had op 8 oktober 1931 in Leopoldstad een afdeling van de Jeunesse Ouvrière Chrétienne (JOC) opgericht met Congolese leerlingen van de vakschool waaraan hij les gaf⁽¹⁷⁾. Gangler kon onmogelijk de KAJ gekend hebben vóór zijn vertrek uit België; hij baseerde zich louter op kajotterspublicaties. De groep geschoolde arbeiders kon zich moeilijk verzoenen met het pejoratief klinkende adjectief 'ouvrière' en kampte van bij het begin met een gebrek aan belangstelling. Wanneer Gangler in 1935 naar België terugkeerde voor een rustjaar, stakte de werking. De missionaris maakte van zijn verblijf in België gebruik om de Congolese KAJ aan de rest van de beweging voor te stellen. Met de hulp van een collega-scheutist liet hij enkele in België verblijvende Congolezen in KAJ-uniform meestappen tijdens het jubelcongres dat in augustus van dat jaar de tiende verjaardag van de beweging vierde. Hoewel zijn beweging wegwijnde, merkte niemand het bedrog op en werd de nieuwste verovering in het guldenboek van de 'wereld-KAJ' geschreven⁽¹⁸⁾. Bij zijn terugkeer trachtte Gangler tevergeefs zijn initiatief nieuw leven in te blazen. Wanneer hij in 1938 werd overgeplaatst van de vakschool naar de inlandse cité van Leopoldstad, begon hij een nieuwe KAJ-groep met Congolese straatjeugd. De beweging werd herhaaldelijk uitge-

breid en opgesplitst in nieuwe afdelingen⁽¹⁹⁾. De vormende activiteiten van Ganglers 'cité'-KAJ waren voornamelijk gericht op een kerkelijke, spaarzame, nette en apostolische levensstijl. Gangler, die ook afgelegen parochies bediende als reispatser, liet zich op die tochten vergezellen door zijn trouwste kajotters, die dienst deden als catechisten. Haast vanzelfsprekend ontstonden in de bezochte dorpen KAJ-kernen. In 1944 kwam Gangler om bij een bootongeval, ondanks reddingspogingen van zijn kajotters-lijfwachters⁽²⁰⁾. Het plotse verdwijnen van de pioniersfiguur bleek een zware klap. Op enkele jaren tijd volgden nieuwe proosten elkaar op, wat de verstandhouding met de afdelingen vaak hinderde⁽²¹⁾. Toch waren de kajottersafdelingen van Leopoldstad de grootste en mondigste die Cardijn op zijn reis in 1953 ontmoette. Cardijn, die nooit verlegen zat om een straffe uitspraak, liet zich zelfs verleiden om hen de flinkste Kajotters te noemen die hij ooit had ontmoet⁽²²⁾.

De scheutist Albert Burnotte had de KAJ leren kennen toen zijn afreis naar Congo werd uitgesteld door het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog en hij noodgedwongen als onderpastoor de Naamse kajotters begeleidde. Onmiddellijk na zijn aankomst in de havenstad Boma in 1947, richtte hij een afdeling op. De groep organiseerde tochten met een geleende vrachtwagen, een voetbalploeg, regelmatige vergaderingen in kleine groepjes, schouwspelen en geïmproviseerde toespraken⁽²³⁾. Drie jaar na Burnotte richtte diens collega en vriend Alphonse Bentein een groep op in het plantagestadje Tshela. Na een moeizame start werden er 230 leden aangetrokken door een campagne van 'belangeloze dienstverlening'. De groep in Tshela organiseerde een avondschoon en een tewerkstellingsbureau, dong mee in sportwedstrijden en werkte strategieën uit om de jongeren in de volkswijken voor zich te win-

nen. Onderzoekscampagnes over de hygiëne op de werkplaats leidden tot enkele positieve reacties van werkgevers, onder andere de bouw van sanitair, wasplaatsen en refters. Al snel werden ook in naburige dorpen sattelietafdelingen opgericht en groeide het idee van een federatie met de groepen in Boma⁽²⁴⁾. Zo kon de kajottersbeweging in de Mayombe-streek in 1952 prat gaan op een eigen ledenblad in het Kiyombe en op massabijeenkomsten die de sfeer van de machtige KAJ uit het moederland evoceerden⁽²⁵⁾.

Ook buiten Leopoldstad en Mayombe waren vóór de doortocht van Cardijn ongeveer dertig afdelingen opgericht, evenwel niet zo sterk ontwikkeld⁽²⁶⁾. Alle richtten zij zich op de mannelijke, inlandse jeugd en hadden zij een sterk bekerende en socialiserende functie. De initiatiefnemers waren vaak oudgedienden van de Belgische KAJ, meestal geestelijken. Opvallend was het totale gebrek aan coördinatie tussen de afdelingen. De beweging was voornamelijk actief in stedelijke centra en plantagegebieden, maar bleef afwezig in Katanga, de zuidelijke mijnprovincie. De mijnmaatschappij Union minière voerde er in overleg met de benedictijnenorde een isolerend sociaal beleid, waarin geen plaats was voor KA-groepen.

De KAJ had in de jaren '30 voet gekregen op koloniale bodem in een katholieke poging om niet-schoolgaande jeugd te bereiken met aantrekkelijke jeugdbewegingen. De introductie mocht dan wel de broodnodige goedkeuring wegdragen van de missiecongregaties, ze bleef toch grotendeels afhankelijk van de inzet en het dynamisme van enkele figuren. Optimisme en vitaliteit volstonden niet om de eerste afdelingen uit hun geïsoleerd en onzeker bestaan te helpen. Er was steun van de Belgische zusterorganisatie nodig⁽²⁷⁾.

*De KAJ in
Leopoldstad in
1946 (KADOC
Leuven)*

Een kuif in Congo (1953)

Cardijn bezocht Congo en Ruanda-Urundi op verzoek van mgr. Sigismondi, de apostolisch afgevaardigde in Leopoldstad en van de minister van Koloniën⁽²⁸⁾. Het bezoek typeert de reislust van Cardijn, die na de Tweede Wereldoorlog ettelijke wereldreizen maakte om zijn levenswerk te verspreiden. Twee naaste medewerkers, Jacques Meert en Wivine Pauwels, vergezelden de proost op zijn eerste tocht door Centraal-Afrika. Van juli tot september, op pad langs alle koloniale hoofdplaatsen, mijncentra, bouwprojecten en KAJ-afdelingen, stelden de twee medewerkers beurtelings een wekelijks rapport op. Naast de contacten met de religieuze overheden, bij wie natuurlijk de KAJ werd gepropageerd, woonde het trio ook kajottersvergaderingen bij, had het oog voor sociale en raciale problemen en maakte het voortdurend notities over het dagelijkse leven van de Congolese bevolking⁽²⁹⁾.

Voor het eerst werd een min of meer volledig overzicht gegeven van de bestaande afdelin-

gen in Congo en Ruanda-Urundi. Cardijn sloot om de beweging te helpen door in de Brusselse kajotterscentrale studiedagen over de KAJ aan te bieden aan een publiek van missionarissen in spe of met op verlof⁽³⁰⁾. Ook werd in de Belgische kajottersblaadjes aandacht geschonken aan de Afrikaanse avonturen van de kajottersgeneraal⁽³¹⁾.

De eerste lekenmissionarissen (1954-1957)

Cardijns persoonlijke aanwezigheid in Congo betekende een omslag in de ontwikkeling van de beweging⁽³²⁾. Op vraag van de kajotters van Leopoldstad zond de KAJ-generaal Belgische KAJ-kenners naar Congo om de beweging te adviseren. De verantwoordelijkheid voor die zending lag niet bij de minsten: Jacques Meert en Wivine Pauwels. Beiden hadden Cardijn doorheen Congo vergezeld en waren bovendien pioniers van respectievelijk de Brusselse JOC en de Leuvense VKAJ. Ze werden geassisteerd door respectievelijk de jonge geweste-

Bezoek van Cardijn aan Congo in 1953 (KADOC Leuven)

lijke en de nationale leider Alex Ericx en Jan Totté, en door Angèle Duson, die zonder al te veel voorbereiding maar vol enthousiasme naar Congo vertrokken.

De lamentabele voorbereiding bleek uit het ontbreken van een duidelijke missie, de gebrekkige kennis van het Frans en het Lingala en de moeizame zoektocht naar logement. Een verblijfsvergunning werd verkregen door het verzonden statuut van 'lekenmissionaris van Scheut', een exotische benaming die pas in 1959 plaats zou ruimen voor het meer neutrale begrip 'extension worker'⁽³³⁾. Bij slechts twee gelegenheden werd de taak van de lekenmissionarissen vaag omschreven. Op de tarmac van Melsbroek raadde Cardijn de twee vertrekkende jongens aan zich niet te bekommeren om de numerieke groei van de KAJ, maar te zoeken naar manieren om de beweging aan te sluiten bij de behoeften van de lokale stadsjeugd⁽³⁴⁾. Zodra Ericx en Totté voet op Congolese bodem zetten, werden ze verwelkomd door een KAJ-delegatie onder leiding van hun oudste, Antoine Mansomi. Deze laatste lichtte de taak van beide jongens plastisch toe: ze dienden volgens hem de KAJ als een koffer te heffen op Congolese schouders, in plaats van zelf de beweging te dragen⁽³⁵⁾. Op die twee boutades na, bleef de taakomschrijving zelf in te vullen.

Totté en Ericx werkten halftijds op de bouw-
werf van Lovanium, de universitaire campus die buiten de hoofdstad werd opgetrokken. Enerzijds zorgde die halftijdse baan voor een goed contact met de werkende jeugd, anderzijds vormde zij een broodnodige bron van inkomsten⁽³⁶⁾. Tijdens hun vrije tijd trokken ze op met Congolese kajotters, om de taal te leren, het vertrouwen te winnen en de beweging te verkennen. De KAJ van Leopoldstad bleek dynamisch te zijn, zodat zij soms in aanvaring kwam met de haar begeleidende proosten. Bekwame proosten met een jonge mentaliteit,

verkregen zelden de instemming van oversten om hun tijd te spenderen aan kajottersgroepen⁽³⁷⁾. Rond Pasen '55 had de KAJ van Leopoldstad een hoofdkwartier gebouwd in de Sint-Pieterswijk, waar Meert, Ericx en Totté samen met enkele Congolese kajotters gingen wonen. De installatie van de jonge blanken middenin de zwarte cité haalde de pers⁽³⁸⁾. Angèle Duson, ondertussen bijgestaan door de inderhaast opgetrommelde lekenmissionarissen Caroline Mellebeeckx en Antoinette Halsberghe, trachtte bestaande ontspanningsgroepen van schoolgaande meisjes bijeen te brengen tot een VKAJ. De halftijdse betrekking in het onderwijs hielpen de drie VKAJ-lekenmissionarissen aan de nodige contacten. Het drietal kon ook rekenen op de steun van enkele Belgische oud-VKAJ-sters die als sociaal assistente of missiezuster in Leopoldstad verbleven⁽³⁹⁾.

Alleen de veteranen Pauwels en Meert werden volledig vrijgesteld. Waar Pauwels voornamelijk Dussen, Mellebeeckx en Halsberghe assisteerde en de VKAJ in de streek rond Leopoldstad bezocht, zorgde Meert voor de officiële vertegenwoordiging van de beweging. Hij onderhield contacten met koloniale en geestelijke autoriteiten, plande de ontwikkeling van de beweging en bezocht de meer afgelegen afdelingen. Vooral de grote rondreis door Congo en Urundi in het voorjaar van '55 gaf hem zicht op zestig KAJ-groepen, tweemaal meer dan hij in 1953 op Cardijns reis had ontmoet. In het zuiden van Katanga en enkele andere streken was Meert de eregast op regionale ontmoetingen tussen afdelingen. Meert besloot jaarlijks een dergelijke rondreis te herhalen⁽⁴⁰⁾.

De komst van Belgische kajotters had het enthousiasme voor de beweging in de kolonie verhoogd. Dat ze in de kijker liepen door hun vertrouwelijke omgang met Congolese jongeren en door het optreden van Meert, droeg daar alleen maar toe bij. In juli 1955 bezocht koning

Boudewijn het KAJ-hoofdkwartier in de cité⁽⁴¹⁾. Onbevangen had de jongere generatie lekenmissionarissen de Congolese kajotters als collega's beschouwd, zonder een teken van bevoogding. Sprekend in dat opzicht was de weigering van de Belgische vrijwilligers om formeel verantwoordelijkheid te dragen of bijeenkomsten voor te zitten⁽⁴²⁾. Door de kajottersmethode, waarbij de directe leefwereld werd onderzocht, werden ze geconfronteerd met maatschappelijke problemen die volgens hun KAJ-handboekje om een reactie vroegen. De maatschappijkritische strekking die de KAJ daarin voorstond, werd pas mogelijk gemaakt door de openhartige houding en het kajottersidealisme van Ericx, Totté en Duson.

De Rome-bedevaart (1957)

In het voorjaar van 1956 drong Cardijn aan op een Congolese deelname aan de wereldbijeenkomst van de KAJ in Rome in september 1957. Het congres, dat tegelijk een bedevaart vormde, vierde de wereldwijde verspreiding van de beweging door de verkiezing van een internationaal comité. Die ploeg nam de internationale coördinatie over van de Belgische KAJ. Op vraag van Cardijn verkondigde Meert tijdens zijn rondreis in 1956 het grote nieuws en drong hij aan op de rekrutering van kandidaten, het inzamelen van geld en het voorbereiden van een internationaal gevoerd onderzoek naar religiositeit bij jonge arbeiders. Het Congolese leiderskader kende een sterke stimulans in de aanloop naar de Rome-bedevaart. Een nationaal, Franstalig leiderstijdschrift werd uitgegeven, eerst in Brussel, later in Leopoldstad⁽⁴³⁾. De eerste Congolese kajotters werden vrijgesteld in dienst van de beweging⁽⁴⁴⁾. In augustus 1956 ontmoetten de nationale KAJ-teams uit Zwart Afrika elkaar voor het eerst in Douala

(Kameroen), om ervaringen uit te wisselen en voorbereidingen te treffen voor de Rome-bedevaart. Bij die eerste 'rencontre panafricaine' was het opvallend dat de lekenmissionarissen op de achtergrond bleven en het woord lieten aan Congolese leiders en leidsters.

Met de toenemende zelfverantwoordelijkheid van de Afrikaanse KAJ-kaders, verlegde Meert zijn interesse. Tijdens zijn rondreis van 1956 voerde hij gesprekken met missionarissen over de toestand en de rol van de Kerk in Congo. Die bedenkingen resulteerden in een rapport over de Kerk in Congo, dat op Pinksterdag 1957 door de KAJ van Leopoldstad werd uitgegeven⁽⁴⁵⁾. Het rapport, een persoonlijk werk van Meert maar duidelijk onderschreven door de Congolese kajotterskaders in de hoofdstad, was de eerste 'progressief-katholieke' stellingname van de beweging. Het voormalige ontspannings- en paradeclubje stelde nu in boekvorm dat de Kerk meer verantwoordelijkheid moest afstaan aan Congolezen, en in het bijzonder aan Congolese leken. Meerts standpunt paste daarbij in de lijn van Cardijns opvattingen in die periode: het lekenapostolaat en het katholieke verenigingsleven verdienden meer aandacht en macht binnen de Kerk. Dat de KAJ werd voorgesteld als een nieuwe wind die door het katholieke Congo waaide, is niet enkel een sterk staaltje van zelfbewustzijn, maar toont ook dat men zich kritisch wenste op te stellen ten aanzien van de missionaire politiek.

Naast de publicatie van het pinksterrapport waagde de KAJ zich ook voorzichtig aan politiek getinte acties. In 1956 schreef de redactieraad van het tijdschrift *Conscience Africaine* een manifest waarin de onafhankelijkheid van de kolonie werd geëist. Het bleef bij een bescheiden verzoek om onafhankelijkheid, dat eindigde met een hulde aan het Belgische vorstenhuis. Wel kloeg het rapport over de onrechtvaardige rassenscheiding, het onderwijste-

Bezoek van Jacques Meert (midden) aan de vakschoolafdeling van de KAJ in juli 1956 (KADOC Leuven)

kort en de grote jeugdwerkeloosheid. Hoe voorzichtig ook, het was de eerste gepubliceerde manifestatie van Congolees onafhankelijkheidsstreven. De auteurs waren evolués, Congolezen met enige opleiding, die elkaar ontmoet hadden tijdens een avondleergang waar bij ze onderricht werden door gastsprekers als Meert, priester en VKAJ-proost Joseph Malula en scheutist en KAJ-proost Marcel Van Dyck⁽⁴⁶⁾. Hoewel de KAJ geen directe hand had in het manifest, hielp ze bij de verspreiding van het blad en werd de inhoud druk besproken in kajotterskringen. De lekenmissionarissen verkochten het blad in Europese wijken, de Brusselse kajotterscentrale zorgde voor de verdeling in België⁽⁴⁷⁾.

Op aandringen van Cardijn bracht de Congolese delegatie, waaronder elf VKAJ-leidsters, eerst twee maanden door in België. Afgewisseld met rondleidingen langs toeristische bezienswaardigheden en de grote industrie, werd een stage gevolgd in Belgische KAJ-kringen. De eenenvijftig Congolezen logeerden bij gastgezinnen en deden enige ervaring op in bedrijven⁽⁴⁸⁾. Begin september werd de groep verzameld en trok richting Rome. Tijdens de bijeenkomst werd Jacques Matabisi verkozen in het

Uitvoerend Comité van de Internationale KAJ⁽⁴⁹⁾. De groep was bij zijn terugkeer zo enthousiast, dat Pauwels sprak van de metamorfose van enkele VKAJ-leidsters, die nu hun afdelingen begeesterden⁽⁵⁰⁾.

Waar de Rome-reis een bevestiging was voor het Congolese kader van de mannelijke KAJ, ging het voor de VKAJ om het definitieve startschot. Pas in 1958 ontstonden de eerste VKAJ-centra buiten Leopoldstad⁽⁵¹⁾. In de aanloop naar de internationale ontmoeting manifesteerden zich de eerste Congolese KAJ-leiders, zowel in hun steun aan politieke manifesten en hun kritiek op de ouderwetse missioneringsgedachte als in de opbouw van een jeugdorganisatie met congressen, tijdschriften en internationale ontmoetingen. Het nationaal KAJ-apparaat was op dreef gekomen, maar bleef steunen op de Belgische vrijwilligers.

Het slotoffensief (1958-1960)

De Rome-reis en de voorafgaande stage stimuleerden de interesse van de Belgische KAJ voor haar Afrikaanse zusterorganisatie. Nog vóór het einde van 1957, amper een half jaar na de door-

tocht van de delegatie door België, stonden tien nieuwe lekenmissionarissen klaar om naar de kolonie te vertrekken⁽⁵²⁾. Na een voorbereidingsweek onder leiding van Jan Totté in januari 1958, vertrokken de tien jonge Vlamingen naar hun bestemming. Naar het voorbeeld van Ericx en Totté moest de nieuwe generatie drie jaar lang de KAJ buiten de hoofdstad helpen. Daarbij was een plan opgesteld om hen twee aan twee over Midden-Afrika te verspreiden. In mei stortte een Sabenavliegtuig op weg naar Leopoldstad neer in Casablanca, waarbij drie lekenmissionarissen omkwamen. De plaatsen van de 'martelaars' werden onmiddellijk ingenomen door nieuwe vrijwilligers⁽⁵³⁾. Het slotoffensief was aangebroken.

Zowel Meert als Pauwels trokken zich in 1958 terug uit de Congolese KAJ en legden zich toe op verenigingen voor volwassenen. Het initiatief lag nu bij de nieuwe vrijwilligers. Ternauwernood was die nieuwe lichte lekenmissionarissen op post, of er braken in januari 1959 rellen uit in Leopoldstad. Gezien hun prominente aanwezigheid in de inlandse cités⁽⁵⁴⁾ liepen de lekenmissionarissen als Belgen en katholieken direct gevaar. De Congolese kajotters boden bescherming, hetgeen in de Belgische verenigingsblaadjes als een spannend avontuur werd gevolgd⁽⁵⁵⁾. Congolese militanten verstoppen Xavier Florin, beschermden door hun massale aanwezigheid het KAJ-secretariaat, leidden de aandacht van plundersers af van de woning van Totté en overtuigden andere oproerlingen dat er in een zeker huis niemand meer aanwezig was, hoewel zowel Antoinette Halsberghe als Urbain Schoonbaert zich op de bovenverdieping hadden verschanst.

De rellen van januari 1959 bewerkten, meer dan de komst van de nieuwe lichte lekenmissionarissen, een omslag in de methodiek van de KAJ. Vanaf het begin van 1959 werd werk gemaakt van een ruimere openbare dienstver-

lening. Ex-paracommando en lekenmissionaris Urbain Schoonbaert stichtte een landbouwdorp in Bombo nabij Leopoldstad. In die 'village pilote' kregen werkloze stadsjongeren een opleiding in landbouwtechnieken⁽⁵⁶⁾. Tegelijk werd in Leopoldstad een gratis restaurant voor werklozen geopend, waarbij het stadsbestuur financieel bijspong⁽⁵⁷⁾. In alle centra richtten KAJ-afdelingen beroepsopleidingscentra op. Op enkele plaatsen leidden die tot beroepscoöperatieven, hoewel die vaak op tegenkanting botsen⁽⁵⁸⁾.

Naast de sociale dienstverlening werd de KAJ-werking in dat laatste jaar ook gekenmerkt door een meer uitgesproken politieke werking. Hoewel de lekenmissionarissen beducht waren voor openlijke politieke stellingname⁽⁵⁹⁾, werden eisenbundels opgesteld en lieten de leden zich in met politieke vorming. De politieke eisen betroffen voornamelijk de uitbouw en de omkadering van het dienstennetwerk. Ook trachtten kajotters de bevolking warm te maken voor verkiezingen⁽⁶⁰⁾. De KAJ wenste ten allen tijde als organisatie politiek neutraal te blijven, hoewel het werd aangemoedigd dat leden, militanten en lekenmissionarissen zich lieten opmerken in politieke kwesties. Die tweeslachtigheid gaf de beweging niettemin de reputatie een maatschappijkritische, linkse groep te zijn binnen het katholieke kamp. Die faam was de beweging vóór; wanneer de eerste lekenmissionaris in Elisabethstad arriveerde, werd hij door de hoogste religieuze macht in Katanga beschuldigd van syndicale ambities⁽⁶¹⁾.

Toch toonde de beweging in 1959 nog een sterk katholiek, behoudsgezin karakter. Ze zocht aansluiting met andere katholieke jeugdbewegingen in een nationale katholieke jeugdraad. De raad moest een gesubsidieerde neutrale, vrijzinnige of protestantse jeugddienst voorkomen. In 1955 had het bezoek van de regerings-

Vorbereiding op de wereldbedevaart naar Rome in 1957 (KADOC Leuven)

commissaris Charles Sturbois, in dienst van de liberale minister van Koloniën Buisseret, al geleid tot een eerste poging om de katholieke jeugdbewegingen rond de tafel te krijgen. De vrees voor overheidsinmenging in het jeugdwerk bleek toen ongegrond⁽⁶²⁾. In 1960 verenigden KAJ, scouts en éénentwintig andere katholieke jeugdbewegingen hun krachten niet enkel meer tegen de komst van een concurrerende gesubsidieerde jeugdbeweging, maar ook om subsidies voor de eigen werking af te dwingen. De sociale dienstverlening kostte handenvol geld⁽⁶³⁾.

De komst van de nieuwe lichtenmissionarissen bewerkstelligde de verspreiding van de KAJ nieuwe stijl, die Ericx en Totté al drie jaar lang in Leopoldstad hadden uitgewerkt. Maar de Congolese kajotterswerking werd tussen '58 en '60 nog sterker bepaald door maatschappelijke omwentelingen. De emancipatiedrang van de évolués, de hevige onlusten en de vrees voor niet-katholieke organisaties, buigden de werking om naar een net van sociale diensten en voorzichtige politieke stellingname. Terwijl de onafhankelijkheid naderde, werden leden voorbereid op die politieke om-

wentelingen en lanceerde de leiding oproepen voor tolerantie en rechtvaardigheid⁽⁶⁴⁾. De laatste katholieke verdedigingsreflex was vooral gegrond op het bekostigen van die nieuwe, meer sociaal-politieke wending.

Een Congolese beweging?

In juni 1960 werd Congo abrupt onafhankelijk verklaard, hetgeen gevolgd werd door onlusten in augustus en september. De tweede pan-Afrikaanse KAJ-bijeenkomst moest in juli van dat jaar plaatsvinden in Leopoldstad, maar door de spanningen werd het congres uitgesteld en vervolgens verplaatst naar Lomé (Togo). Cardijn hield er zich aan om na de bijeenkomst, in januari '61, Congo en Ruanda-Urundi te bezoeken, zij het in ijltempo. Veel lekenmissionarissen verlieten het land na slechts een goed jaar op hun post te zijn geweest. De onafhankelijkheid was de test bij uitstek om na te gaan in welke mate het Afrikaanse kader kon standhouden zonder Belgische steun. Dat bleek in eerste instantie mee te vallen.

De KAJ werd bij de machtswissel herhaalde-

lijk beschuldigd van collaboratie met Belgische missies en kolonialisme, wat niet verwonderlijk is in het licht van haar katholieke en Belgische oorsprong. Het verwijt werd niet altijd krachtig weerlegd. Na het vertrek van de meeste lekenmissionarissen werden hun plaatsen ingenomen door Congolese vrijgestelden, dankzij de steun van de internationale KAJ. Na 1961 konden de Congolese KAJ-kaders rekenen op stages in België en in Afrika⁽⁶⁵⁾. Ook de afsplitsing van Katanga (Shaba) en Kasai vanaf 1962 vormden geen bedreiging voor de voortbestaan van de KAJ; de kajotters van Elisabethstad bouwden een eigen nationaal hoofdkwartier⁽⁶⁶⁾. De invoering van de eenpartijstaat in de tweede helft van de jaren '60 bleek wel nefast voor de jeugdbewegingen. Wanneer in 1974 Mobutu de KAJ omwille van haar confessionele karakter verving door de jeugdtroepen van de Zairese eenheidspartij, de Jeunesse du Mouvement Populaire de la République, kon de beweging enkel nog terugblikken op een decennium van langzaam ledenverlies⁽⁶⁷⁾.

Matabisi (minister), Ileo (senaatsvoorzitter en eerste minister), Kayibanda (president van Rwanda) en Kolonga (hoofdredacteur) groeiden uit tot politieke figuren, die prat gingen op hun vorming als kajotter. Toen Matabisi in 1979 werd benoemd tot minister verwees hij naar zijn KAJ-verleden: "*Je vous remercie pour toute l'éducation et toute la formation que vous nous avez données et si je suis ce qui je suis c'est grâce à la J.O.C.*"⁽⁶⁸⁾.

Was de Congolese KAJ belangrijk?

Uit deze schets van de Congolese KAJ blijkt welke factoren haar werking hebben beïnvloed. De persoonlijke tussenkomst van Cardijn bracht een eerste gecoördineerde aanpak, de zending van KAJ-experts zorgde voor een explosieve

groei en een meer kritische wending in de methodiek. Die kajottersaanpak werd op enkele punten aangepast aan de Congolese situatie, door het toelaten van oudere en gehuwde leden, het aantrekken van landarbeiders en studenten en het oprichten van aparte afdelingen voor bedienden en zelfs gemengde KAJ-VKAJ-afdelingen. De rest van de nieuwe methodiek werd door de lekenmissionarissen evenwel gepuurd uit hun KAJ-handboek⁽⁶⁹⁾: vorming door zelfverantwoordelijkheid, vrij hoge ledenbijdragen die men diende bijeen te sparen, wervingscampagnes, getrapt lidmaatschap. Maar die methodiek was bij de KAJ net gericht op aanpassing aan de leefomgeving door empirische ondervinding, onderzoek en zelfverantwoordelijkheid, of het nu ging om de situatie van Belgisch fabrieksproletariaat of om die van Congolese straatjongeren⁽⁷⁰⁾. De lekenmissionarissen zorgden door hun advies omtrent die methodiek voor een meer kritische wending naar thema's die het doelpubliek nauw aan het hart lagen: de hoge bruidsschat, het gebrek aan scholing, het verlies van familiebanden, het alcoholisme, het voedseltekort, de promiscuïteit, de animistische rituelen, de rassendiscriminatie, de ongezonde werkomstandigheden, de corruptie op de werkvloer en zelfs het ontluikend verlangen naar nationale onafhankelijkheid. De actieve inbreng van de Congolezen leidde tot protestacties en pogingen om de problemen zelf aan te pakken⁽⁷¹⁾.

Vanaf 1958 werd, onder druk van de maatschappelijke aardverschuivingen, in een ijtempo de pas opgerichte structuur met een nationaal secretariaat, tijdschriften en vertegenwoordiging op internationaal niveau overgedragen aan een twintigtal Congolezen, die daarbij in dienstverband traden bij de KAJ. Van de geïsoleerde hobbyclubjes was de Congolese kajottersbeweging vanaf '54 uitgegroeid tot een stevige organisatie, die vanaf '58-'60 een sterk

Bezoek van een Congolese delegatie aan België in 1957, vóór de Rome-bedevaart (KADOC Leuven)

Congolese, progressief-katholieke en maatschappijkritische rol opnam.

Tussen de andere jeugdbewegingen nam de KAJ zeker een aparte plaats in. De numerieke verhoudingen zijn moeilijk na te gaan, door een tekort aan bronnenmateriaal, dat bovendien vaak gemanipuleerd werd⁽⁷²⁾. In elk geval bezat de KAJ de meeste slagkracht. Hoewel ook uit de scouts leidersfiguren voortkwamen zoals Thomas Kanza, en zowel scouts als chiro landbouwdorpen en avondcursussen in hun aanbod opnamen⁽⁷³⁾, was de sociale en politieke bedrijvigheid van de KAJ onovertroffen⁽⁷⁴⁾. Dat bleek ook uit de krachtmeting rond de 'Conseil National de Jeunesse', waarin Matabisi het pleit won.

Of een jeugdbeweging tout court een rol speelde in Belgisch-Congo? De KAJ streefde in de eerste plaats naar de vorming van bekwame leiders voor zowel vakbonden, mutualiteiten als politieke verenigingen. Dat lukte aardig. Als jeugdbeweging was de Congolese KAJ niet enkel een uitlaat voor de anders onbenutte leiderscapaciteiten, organiseerdrijf en idolatrie, maar zorgde ze ook voor een voorbereiding op

de volwassen wereld door haar ernstig gespeeld spel met democratie, vergaderingen en acties⁽⁷⁵⁾. Het ging de KAJ erom dat de Congolese leden gevormd werden tot toonaangevende, katholieke burgers. Dat de organisatie daarbij zelf in de kijker liep, werd minder belangrijk geacht, maar het gebeurde. De openbare diensten, de publieke acties en de persconferenties haalden zowel de Congolese kranten als de Belgische kajotterspers. Tot verrassing van Fonske.

Geraadpleegde archieven:

Algemeen Rijksarchief Brussel, PC Papieren Cardijn;
KADOC Leuven, PB Papieren Brys;
Archives JOCF Brussel, FC Fonds Congo;
Archives JOCF Brussel, FM Fonds Meert;
JOCH-YCW Brussel, JZ JOC Zaïre;
JOCH-YCW Brussel, IKAJ Internationale KAJ.

(1) Felix Kolonga, nationaal secretaris en vrijgestelde van de Congolese KAJ, werd in 1958 hoofdredacteur van het katholieke weekblad *Horizon*, dat in de aanloop naar de onafhankelijkheid werd verboden wegens zijn al te progressieve karakter. A. VERHAVERT, *Kinshasa, Stichting en Groei van een Jonge Kerk*, s.l., 1976, p. 135.

- (2) In 1959 bezette de VKA-Leopoldstad in de parochie van O.L.Vr.van Kongo de kerkstoelen gereserveerd voor blanken. Kajotters hadden in dezelfde periode uitgehaald naar priesters die de Congolezen met mijn zoon of mijn kind aanduidden en de Europese parochianen op een meer volwassen wijze aanspraken. Z. KONDE MABALIA, Mon expérience apostolique dans la JOC. In: *Missions de Scheut*, (1959)5.
- (3) M. DEPAEPE, *De pedagogisering achterna. Aanzet tot een genealogie van de pedagogische mentaliteit in de voorbije 250 jaar*, Leuven, 1998, pp. 244-247, 257, 266-267.
- (4) Vgl. M. DEPAEPE & L. VAN ROMPAEY, *In het teken van de bevoogding. De educatieve actie in Belgisch Kongo (1908-1960)*, Leuven, 1995.
- (5) Katholieke Actie (KA) was de verzamelnaam voor sterk katholieke lekenverenigingen, die zich tot doel stelden de "samenleving te vernieuwen in Christus", in de geest van de encycliek *Ubi Arcano* (1922, Pius XI). KA-organisaties pur sang (zoals de KAJ of het Marialegioen), vonden aansluiting bij KA-hulptroepen, bestaande katholieke verenigingen die zich achter het KA-ideaal schaarde. J. VAN HAVER, *Voor U, beminde gelovigen. Het Rijke Roomse leven in Vlaanderen 1920-1950*, Tielt, 1995, p. 268.
- (6) In 1933 besloot de vergadering van bisschoppen (vicarissen-generaal) van de Congolese missiegebieden om de KA over te planten naar Congo. Het besluit had geen directe gevolgen, maar opende de deur voor lokale initiatieven. M. DEPAEPE & L. VAN ROMPAEY, *In het teken van [...] p. 116.*
- (7) L. VOS, Katholieke jeugdbewegingen in Vlaanderen: ontstaan en evolutie. In: P. ALLEGAERT, M. BOUVERNE-DE BIE, K. CALLEWAERT e.a., *Jeugdbeweging vandaag. Identiteit en plaats in de samenleving* (Pro/Contrareeks) Deurne, 1997, p. 14; L. VOS, *Bloei en ondergang van het AKVS. Geschiedenis van de Katholieke Vlaamse Studentenbeweging 1914-1935*, deel 1, Leuven, 1982, p. 25.
- (8) In deze tekst worden de termen KAJ (Katholieke Arbeiders Jeugd) en kajotter gebruikt als vertalingen van JOC (Jeunesse Ouvrière Chrétienne) en jociste. Kajottersbeweging wordt gebruikt als synoniem voor KAJ, zoals vóór 1974 het geval was.
- (9) Vanaf 1936 werd de KAJ opgenomen in de ACW-koepel. L. VOS, *De christelijke arbeidersjeugd*. In: E. GERARD (red.), *De christelijke arbeidersbeweging in België 1891-1991*, deel II, Leuven, 1991, pp. 428, 436, 459-462.
- (10) A. HERMANS, "De verovering van het arbeidsmidden" in de pedagogische werking van de KAJ (vóór 1940). In: M. PLUYMERS & L. VINTS (red.), *Cardijn. Een mens, een beweging. Un homme, un mouvement*, Leuven, 1983, p. 91.
- (11) A. DENDOOVEN, *Ontstaan, structuur en werking van de Vlaamse KAJ. Een sociografisch overzicht*, Antwerpen, 1967.
- (12) J. Cardijn, aangehaald in A. Brys aan J. Ceuppens, Leopoldstad, 25.06.1953, PB 159.2.
- (13) *Mardijck* (speciaal Kongo-nummer) nov. 1953; Y. KERREMANS & P. LEFEVRE, *50 jaar Nero. Kroniek van een dagbladverschijnsel*, Antwerpen, 1997, pp. 18 en 36. De tijdschriften van de KAJ werden uitstekend besproken in M. DE VROEDE, D. BEKEN, E. JANSSEN & L. SCHOKKAERT, *Repertorium van de tijdschriften van KAJ, VKAJ en Kajottersbeweging*, Leuven, 1996.
- (14) Vgl. B. CALLEWAERT, *Een nieuwe jeugd voor een nieuwe wereld: de Internationale christelijke arbeidersjeugd van Brussel tot Bangkok (1945-1965)*, KUL, licentiaatsverhandeling, 1996.
- (15) Tekenend is de brief die broeder Albert d'Hooge schreef om zijn KAJ in Ndekesha (nabij Luluaburg) voor te stellen. D'Hooge had tijdens de Christus-Koningprocessie enkele inlandse jongens in zijn oude kajottersuniformen en met een fietswimpel laten marcheren. Het soldateske vertoon viel in de smaak en d'Hooge verzuchtte: "Ach! Wat komen die zwarte kopjes schoon uit boven dat witte hemd!" Toekomstige Kajotters? Uit de brief van een oud-leider der KAJ thans missiebroeder in Congo. In: *Mardijck*, (1936)9, p. 270.
- (16) In 1934 verspreidden de redemptoristen de handleiding van de KAJ om in hun vicariaat de KA te stimuleren. L. MINJAUW, *De Redemptoristen in Neder-Kongo. De Belgische Redemptoristen vijftig jaar in Neder-Kongo 1899-1949*, Leuven, 1949, pp. 67-68.
- (17) Slechts één document verwijst naar het verslag van de stichtingsvergadering. Meestal wordt de oprichting in 1932 gesitueerd. De eerste foto's van de Congolese KAJ verschenen in 1933. P. MBAYA, La JOC Léopoldville prend un nouvel essor. In: *La Croix du Congo*, 26.08.1956, PB 28.5; La JOC au Congo. In: *JOC*, (1933)36-37, p. 493.
- (18) Hoezee de wereld-KAJ. In: *KAJ*, (1935)9, pp. 277-278; Internationale KAJ. In: *KAJ*, (1935)10, p. 318; Wereld-KAJ. In: *KAJ*, (1936)5, pp. 156-157. Over de verkleedpartij, vgl. S. VAN DE VELDE aan? [J. Cardijn], Brussel, s.d., PC 859.3.
- (19) In 1942-1943 was de aanhang in Leopoldstad opgelopen tot 800 niet betalende sympathisanten, 350 betalende leden en een kern van 20 militanten. In 1944 werd de ledenwerking opnieuw verruimd met geschoolden, de zogenaamde évolués. *Sections jocistes en activités ou en formation avant 1954* 1954, JZ 1.24; SCHAETZEN, La JOC chez les noirs du Chénal. In: *Missions de Scheut*, (1949)1, p. 15.
- (20) F. KOLONGA, Aux portes de Mambutu-N'ka où le Père Gangler trouva la mort. In: *La Croix du*

- Congo, 12.12.1954. PC 859.4 en JZ 1.20; Eerw. Pater Gangler en de kajotters van Leopoldstad. In: *Missiën van Scheut*, mei 1945, p. 20.
- (21) De scheutist Leo Van Coillie kloeg over een analfabete voorzitter, onvoldoende wilskrachtige leden en te grote gerichtheid op direct profijt. Bovendien genoten de 'chique' scouts meer aanzien bij de ongeschoolde bevolking. L. Van Coillie aan M. Fiévez, Leopoldstad, 08.10.1953, JZ 10.70.
- (22) "De zwarten, dat zijn de flinkste kajotters die ik in mijn leven ontmoet heb." J. Cardijn, aangehaald in A. Brys aan J. Ceuppens, Leopoldstad, 25.06.1953, PB 159.2.
- (23) A. Burnotte aan A. Wynants, Malmédy, 29.09.1948, JZ 1.1; La vie quotidienne de la JOC Internationale. In: *Bulletin d'Information*, (1950)16, p. 18; Où en est la JOC au Congo? In: Congo document n° 1, 15.02.1951, p. 7, JZ 1.12.
- (24) La vie quotidienne de la JOC Internationale. In: *Bulletin d'Information*, (1951)19, p. 11; Tshela... Une section jociste du Congo Belge. In: *Bulletin d'Information*, (1952)29, pp. 1-7.
- (25) Vgl. JZ 1.17.
- (26) De vroegste groepen dateren uit 1932 (Buta), 1936 (Luluaburg), 1947 (Boma), 1948 (Albertstad), 1950 (Kigali en Kolwezi) en 1951 (Tshela en Mibirizi). Na 1945 nam de groei sterk toe: J. CARDIJN, *Rapport de voyage au Congo belge. 29 juin au 8 septembre 1953*. Personnel-confidentiel 23.10.1953, JZ 1.16.
- (27) L. VAN ROMPAEY, The Development of the Catholic Youth Organizations in the Belgian Congo (1908-1960). In: A. NOVOA, M. DEPAEPE & E.V. JOHANNINGMEIER (red.), *The Colonial Experience in Education*, (Paedagogica Historica Supplementary Series) Gent, 1995, p. 194.
- (28) J. Cardijn aan Sigismondi, Brussel, 16.05.1953, JZ 1.16; J. Cardijn aan Montini, Brussel, 10.06.1953, JZ 1.16.
- (29) Een eerste tussentijdse indruk verscheen reeds in juli 1953, in het Belgische arbeidersblad *La Cité*. Na de terugkeer bracht de kajottersgeneraal vanzelfsprekend verslag uit in de verschillende bewegingsblaadjes. J. CARDIJN, In Kongo (24 juli 1953). In: J. GERARD-LIBOIS (red.), *Op zijn tijd vooruit. J. Cardijn. Historisch Profetische Gedachten. 200 artikels verschenen in "La Cité" 1950-1963*, Merchem, 1982, p. 158; J. CARDIJN, Après une randonnée au Congo. In: *Notes de Pastorale Jociste*, IX(1953-1954)2, pp. 53-56; Een realistische blik op Belgisch Kongo. In: *Bevrijding!* (1953)123; *La JOC et la JOCF. au Congo-Belge* 1953, JZ 1.16.
- (30) *Studiedagen voor missionarissen van Belgisch-Congo, ingericht door de KAJ in de KAJ-centrale van zondag, 11 april tot woensdag, 14 april 1954*. FC, map 'Sessions Missionn.' De teksten over de eerste studiedagen in april 1954 zijn bewaard in PC 870.1 en 870.2.
- (31) Naast het reeds vermelde Congo-nummer van het leidersblad *Mardijck* uit november 1953, verscheen in december van dat jaar ook een speciaal nummer van de ledenkrant *Bevrijding!* onder de titel '*Hier de Internationale*', dat verkocht werd ten voordele van de lekenmissionarissen en opnieuw vier artikels putte uit de notities van Cardijns reis.
- (32) Ook de chiro werd gestimuleerd door het bezoek van de algemene proost van de Chirojeugd-Vlaanderen, A.F. Peeters, in 1957 en 1958. L. VAN ROMPAEY, *The Development [...]*, p. 195.
- (33) De samenwerking met de congregatie van Scheut was goed, maar niet zo verregaand als deze term doet vermoeden. Zo wenste de congregatie in geen geval in te staan voor logement en onderhoud, laat staan dat ze garant stond voor de acties van de KAJ-missionarissen. De vrijwilligers kunnen omschreven worden als ontwikkelingshulpers avant la lettre. *Formaliteiten voor een vertrek naar Kongo*, FC map Congo; J. BOULET, *Identificatie en motivatie van de Belgische hulpverleners van IBO, BJB-JRC (F.), (V.) KAJ-JOC (F.)*, KUL, licentiaatsverhandeling, 1965, pp. 23, 27-28.
- (34) "Wanneer ge over drie jaar terug naar huis komt, verwacht ik van u niet dat ge me cijfers komt geven over 'zoveel' afdelingen en 'zoveel' leden. Als ge dan al weet hoe er ginder zou moeten gewerkt worden, hebt ge goed gewerkt." In: *Ga mijn volk bevrijden. Het denken van Cardijn*, Zele, 1982, p. 267; H. CAMARA & M. VAN ROEY, *Kardinaal Jozef Cardijn*, Brussel, 1972, pp. 185-186; interview met A. Ericx, Overijse, 03.02.1996.
- (35) E. VERTONGHEN, *Vrijwilligers overzee. Vertrouwen winnen eerste taak van lekenmissionarissen. Integratie de moeilijkste opgave. Alex Ericx uit Overijse deed reeds drie termijnen in Kongo en Tanganika*, 06.02.1964, JZ 8.65.
- (36) De financiële steun van de Belgische KAJ volstond niet voor het levensonderhoud van de lekenmissionarissen en de uitbouw van een nationale organisatie. Zelfs een steunactie van de Belgische KAJ leidde niet tot de vrijstelling van alle lekenmissionarissen. Folder in *Mardijck*, nov. 1954; A. ERICX & J. TOTTE, *Onze pioniers in Kongo...* In: *Doorbraak*, (1955)1, p. 12.
- (37) Pas in het begin van 1960 werd Gaston Bonte, een priester uit Torhout, aangesteld tot nationaal proost; Onze onderpastoor gaat naar Kongo. E.H. Bonte wordt nationaal proost van KAJ-VKAJ-Kongo. In: *Mardijck*, (1960)5, p. 20; G. Bonte aan J. Cardijn, Leopoldstad, 19.04.1960, PC 865; G. BONTE, *Quelques remarques*, 08.11.1960, PC 865.
- (38) Zie: Ontmoeting met moderne sociale pioniers. In: *Gazet van Antwerpen*, 30.06.1955, PB 28.5; Le Portrait de la Semaine: Jacques Meert. Le Blanc de la cité indigène. Une histoire des clous. In: *Temps Nouveaux d'Afrique*, 04.09.1955, PC 869.1/1-2.

- (39) A. DUSON, A. BALLEGEER & W. PAUWELS, 1 *Verslag V.KAJ Congo – Leopoldstad 15 september*, pp. 2-4, PC 869.1/1.
- (40) De schriftjes en rapporten die Meert tijdens zijn rondreizen vulde met aantekeningen zijn bewaard in FM 14.
- (41) F.V.E., Drie-jarenplan voor vorming van jonge arbeidersleiders. De Kajottersbeweging in Kongo. Bijdrage tot overbrugging van zwart-blanke ras- tegenstellingen. In: *Het Volk*, 02.07.1955.
- (42) Gesprekken met voormalige lekenmissionarissen J. Beyers, A. Ericx, J. Meert, P. Monserez, A. Stekke, B. Vanderweken en M. Van Dyck in 1996.
- (43) De twee eerste nummers van het *Bulletin pour le Congo et le Ruanda-Urundi* (maart en juni 1954) werden in Brussel samengesteld uit Cardijns reisnotities, pas daarna verhuisde het blad naar Leopoldstad.
- (44) In mei 1955 werd Félix Kolonga vrijgesteld als nationaal secretaris van de Congolese KAJ. In 1956 werd hij bijgestaan door Sébastien Liongo, terwijl Jacques Matabisi tot nationaal voorzitter werd verkozen. Onder de 51 afgevaardigden naar Rome bevonden zich drie Congolezen die voltijds in dienst van hun KAJ werkten. *De Kongolese deelname aan de Romebedevaart*, JZ 8.63; Vijftig zwarte Kajotters en Kajotsters te Melsbroek toegekomen. In: *Het Volk*, 26.07.1957.
- (45) Dat het rapport beweert vertrouwelijk te zijn, toont enkel hoezeer de KAJ beducht was om zich als organisatie te mengen in polemieken. In werkelijkheid werd het rapport vrij verspreid op een grote oplage. J. MEERT, *L'Eglise au Congo face à son avenir. Rapport Confidentiel*, Leopoldstad, 1956. Tweede druk: eind 1957: J. MEERT, *Journées d'étude pour missionnaires 1956-1957-projets*, FC map 4; J. MEERT, *Rapport Mensuel – Jacques Meert – Congo – Mai et Juin 55*, 1955, FM 20; M. DEPAEPE & L. VAN ROMPAEY, *In het teken [...]* pp. 202-203.
- (46) Zo sprak de scheutist Albert Brys over de JOC-sociale school. Hoewel de gastdocenten duidelijk van KAJ-signatuur waren, ging het niet om een initiatief van de KAJ zelf. PB 5.9.
- (47) Meert verspreidde tijdens zijn rondreis in 1957 het manifest en besprak het overal met Congolese jongeren. *Manifest*, speciale uitgave van *Conscience Africaine* juli-aug. 1956; J. Meert aan J. Cardijn, Leopoldstad, 06.07.1956, FM 21; *“Conscience Africaine” et le Mouvement National Congolais s.d.*, FC map Congo 6; M.A. Sibenaler aan J. Ileo, Brussel, 05.11.1957, FC map Congo 6; J. Meert, *Luluabourg – JOC – 1 au 4 janvier, 1957*, FM 15; interview met A. Ericx, Overijse, 03.02.1996.
- (48) H. MOKWENZU, Aux écoutes du Congo Belge. In: *Joie et Travail*, (1957)4, p. 10; 54 Kongolese kajotters naar Rome. In: *De Week*, 21.06.1957, PB 28.5.
- (49) Het uitvoerend comité. In: *Mardijck*, (1957)11, p. 14.
- (50) W. Pauwels aan J. Cardijn, Leopoldstad, 12.09.1957, FM 24; *Studieweek V.KAJ Ebonda – Vikariaat Lisala – 28-31 december '57*, JZ 3.31.
- (51) De federatie Leopoldstad organiseerde studiedagen in samenwerking met de VKAJ van Thysstad en gaf in het Lingala een militantenblad uit onder de titel *Mboloko* (Antiloop). Mellebeeckx verhuisde naar Mayombe om er de VKAJ verder uit te bouwen, Duson verhuisde naar het Leopold II-meer. In Lisala had proost Broosens een bloeiende federatie helpen opbouwen. [J. Meert & W. Pauwels] *JOCF. au Congo et au Ruanda-Urundi – juin 1958*, FC; [M.A. SIBENALER], *Werking VKAJ. en JOCF. in Kongo*, 18.11.1959, FC.
- (52) Vrouwelijke lekenmissionarissen werden er amper gevonden, pas in 1959 konden enkelen vertrekken. In het totaal liep het aantal lekenmissionarissen in Congo en Ruanda-Urundi op tot 25. M.A. SIBENALER, *Werking VKAJ. en JOCF. in Kongo*, 18.11.1959, FC.
- (53) Stan Danneels, André Dereze en Gaston Lambrechts kwamen om toen hun vliegtuig op 18 mei motorpech kreeg boven de Middellandse Zee en in Casablanca neerstortte. Zie: De christelijke arbeiders- en vakbeweging in diepe rouw. Drie KAJ-leiders en een syndicaal vrijgestelde omgekomen bij luchtvaartcrash te Casablanca. In: *De Volksmacht*, 24.05.1958.
- (54) Ook buiten Leopoldstad verkozen de KAJ-lekenmissionarissen een verblijf in inlandse cités, vaak onder hetzelfde dak met Congolese collega's. Zie: J. BEYERS, 't Leven op 't werk; Patroon en arbeider; De KAJ en juli 1960 in Katanga. In: *Bevrijding!* (1961)217 en A. ERICX & F. THIELENS, Seintjes uit Elisabethstad en Usumbura. In: *Mardijck*, (1959)1, p. 17.
- (55) Zie: De Congolese KAJ en Leopoldstad! In: *Bevrijding!* (1959)185.
- (56) In maart hadden 50 jongeren hun intrek genomen in het dorp en een burgemeester verkozen uit eigen rangen. In de loop van 1959 werd een tweede landbouwdorp opgericht nabij Kikwit. De plannen voor een derde 'village pilote' in Bukavu strandden omdat een blanke de verantwoordelijkheid over de onderneming moest dragen, hetgeen de lekenmissionarissen principiële weigerden. Jean Bolombo, de voorzitter van de KAJ-Leopoldstad, plande een tweede landbouwdorp voor Leopoldstad wegens overbezetting van dat in Bombo. Zie: Village pilote in Leo. In: *Mardijck*, (1959)2, pp. 18-20; J. MATABISI, Congo, terre de jeunesse et d'espoir. In: *Bulletin d'Information*, (1959), deel II, p. 3; J. MATABISI, *Quelques activités de la JOC au Congo Belge*, pp. 1-3, JZ 8.65.

- (57) Op acht maanden tijd werden 15.000 warme maaltijden verstrekt. In 1961 opende ook de KAJ van Kikwit een gratis bedeling van warme maaltijden. J. MEERT, *Action sociale chrétienne au Congo, Ruanda et au Burundi. Rapport succinct. Confidentiel. 1er Novembre 1961*, p. 13, FM 21.
- (58) In Leopoldstad werden ook jeugdwerkplaatsen geopend door de KAJ, waarbij jonge werklozen openbare bouwwerken uitvoerden, in ruil voor een warme maaltijd, een praktische instructie in bouwtechnieken en een groepsgeest. In Albertstad organiseerden een twintigtal schrijnwerkers, metsers en kleermakers zich in 1958 in een coöperatieve 'atelier JOC'. In Kolwezi richtten kajotters een garagewerkplaats in. In Urundi bestonden in 1959 reeds vier landbouwcoöperatieven, een mandenmakerij en een visservloot van de KAJ. In Goma werd een opleidingscentrum voor jonge landbouwers geopend, in samenwerking met de Jeunesse Agricole Chrétienne. Zie E. VERTHONGEN, *Vrijwilligers overzee [...]; Adaptation de l'action Catholique de Grande Jeunesse au Congo et au RU*, 10.08.1960, p. 2, PC 860.2; J. BEYERS, 't Leven op 't werk [...]; Nouvelles brèves. In: *Bulletin d'Information*, (1961)7, deel I, pp. 6-8; J. MEERT, *Pour les jeunes des milieux ruraux. Texte provisoire*, 28.12.1959, pp. 1, 3-4, PC 860.2.
- (59) Tekenend voor de krampachtige politieke neutraliteit van de KAJ was dat pas op 16 augustus 1960 in de krant *Courier d'Afrique* en op 28 augustus in *Temps Nouveaux d'Afrique*, de organisatie stelling nam ten aanzien van de onafhankelijkheid. Die steunbetuiging aan de nieuwe regering gebeurde rijkelijk laat en was vooral een antwoord op beschuldigingen van subversiviteit en spionage voor de missies. G. MABUNDA, *Prise de position de la JOC*, aug. 1960, IKAJ 7; J. MATABISI, *Quelques conclusions sur le voyage de Jacques Matabisi au Congo et au Ruanda-Urundi*, JZ 8.65.
- (60) La jeunesse congolaise et la campagne électorale. In: *Le Soir*, 29.03.1960, PC 875.
- (61) Ericx herinnert zich hoe hij, uitgeput door malaria en een lange reis, door vicaris-generaal de Hemptinne werd verwelkomd met een verhoor: "Quels sont vos liens avec les syndicats?" Interview met A. Ericx, Overijse, 03.02.1996.
- (62) Sturbois werd beschuldigd van YMCA-sympathieën. De geplande 'fédérations des jeunes catholiques' kwamen echter niet van de grond, o.a. omdat het gevreesde succes van de niet-katholieke jeugdbewegingen uitbleef. Wel waar-schuwde Meert voor de snelle ontwikkeling van niet-katholieke (c.q. socialistische) vakverenigingen. J. Meert aan J. Cardijn, Leopoldstad, 01.07.1955, FM 21.
- (63) *Conseil national de la jeunesse du Congo - Statuts*, Leopoldstad, 16.02.1960, JZ 10.76.
- (64) J. MEERT, *Communiqué confidentiellement. Extraits de lettres à Jacques Matabisi*, 11.01.1960, PC 861.1 en 2.
- (65) Zie: 6 Kongolese kajotters en 4 Kongolese kajotters. In: *Mardijck*, (1962)5, p. 12; F. KASEBA, *Rapport de mon stage jociste en Afrique et en Europe juin 1963 - mai 1964*, PC 862.2.
- (66) A. Yall aan J. Meert, Elisabethstad, 28.03.1962, FM 23.
- (67) Ook in Rwanda en Burundi was het succes van de beweging in de tweede helft van de jaren '70 sterk verminderd. H. NIGINYITUNGIYE, *La Jeunesse Ouvrière Chrétienne (JOC) au Congo et au Ruanda-Urundi 1932-1960*, UCL, licentiaatsverhandeling, 1975, p. 47.
- (68) J. Matabisi aan J. Meert, Kinshasa, 20.07.1979, FM 23; R. UWECHUE (red.), *Makers of modern Africa*, Londen, 1991, p. 809; Eerste kajotter wordt eerste minister. In: *Mardijck*, (1960)12, p. 5; *Témoignage de Grégoire Kayibanda, président de la République du Ruanda et ancien président national de la JOC, à l'occasion des 80 ans de Cardijn, fin 1962*, (zwart-witfilm) PC 2352.
- (69) Het eerste KAJ-handboek dateert van 1928, maar werd in 1933 gevoelig herzien en uitgebreid. S.H. SCHOLL, *Autonome katholieke arbeidersbeweging*. In: S.H. SCHOLL (red.), *150 jaar katholieke arbeidersbeweging in België (1789-1939)*, deel III, Brussel, 1966, pp. 265, 374.
- (70) K. CATTEEUW, *Kongolese Kajotters. Een vormings-geschiedenis van de Katholieke Arbeidersjeugd (KAJ) in Belgisch Kongo en Ruanda-Urundi (1931-1960)*, KUL, licentiaatsverhandeling, 1996, pp. 91-99.
- (71) In Usumbura werd een atelier opgericht om goedkope rolstoelen te vervaardigen voor invaliden. J. MATABISI, *Quelques conclusions [...]*, JZ 8.65, pp. 3-5
- (72) De Xaveri-beweging rekende chirogroepen tot haar aanhang, chiro deed hetzelfde met Excelsior-afdelingen. R. VAN DAELE, *De Rol van Jeugdbewegingen in Belgisch Kongo. Onderzoek naar het eigen Afrikaans pedagogisch Milieu. Enquête over het dagelijks leven der Jeugd in het Binnenland der Kasayi-provincie*, KUL, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, 1959, p. 102.
- (73) L. VAN ROMPAEY, *The Development [...]*, p. 205.
- (74) M. DEPAEPE & L. VAN ROMPAEY, *In het teken [...]*, pp. 183, 219.
- (75) Zie L. DASBERG, *Grootbrengen door kleinhouden als historisch verschijnsel*, Amsterdam, 1975, pp. 77-84.